CONSIDERAŢII DESPRE DREPTATE ŞI LIBERTATEA INDIVIDUALĂ
REFLECTIONS ABOUT JUSTICE AND INDIVIDUAL FREEDOM

Ecaterina BALTAGA, dr., conf. univ.,
Universitatea Agrară de Stat din Moldova

Summary

People's strong opinion that they are entitled to certain rights dates back from ancient times and has crossed the whole history of mankind. "The idea that the human being possesses by its very nature certain rights that are valid even if they do not correspond to them, or they correspond in an imperfect manner to the provisions of the positive juridical laws", appeared in the human mind in ancient times being then transmuted in wise words by the stoic philosophy and jurisprudence, in all subsequent ages sometimes inspired by the doctrines of Christian religion, sometimes only out of the light of rationality.

Individual freedom is the fundamental right of a person, derived from the natural right of the human being. Despite the vocation of great political ideologies of the XXth century, man is more and more trapped by a social system in which the mechanism and means have come to prevail over the object and the ultimate result. The autonomy of managing personal life and the right to individual action only stops where this form of will violates the legitimate rights of other individuals.

Ideea recunoaşterii, examinării drepturilor omului a ocupat un loc central în preocupările multor înţelepţi în decursul istoriei. În acest context, conceptul de dreptate și libertate a reprezentat un punct de interes în gândirea filosofică încă din cele mai vechi timpuri. Astfel, Platon, Aristotel, Cicero, Toma d'Aquino, J. J. Rousseau, Ch.

Montesquieu, Kant, Hegel şi mulţi alţii au postulat, în domeniile studiate, drepturile inerente ale individului.

Sistemele de gândire stoice naturaliste, grecești și romană din antichitate, stau la originea concepției drepturilor omului. Omul, potrivit tezei avansată de sofiști, este stăpânul destinului sau și nu se află la discreția zeilor. Expresia "numai prin lege devine cineva sclav ori liber, prin natură oamenii nu se deosebesc întru nimic" [1, p.128], au avut o contribuție importantă în apariția treptat-crescândă a concepției unui ansamblu de reguli, identificând primul punct al ideii de drept natural.

Într-o primă definiție, dreptatea, înseamnă "a da înapoi ceea ce ai primit de la cineva, fie ca uneori se cuvine, alteori nu" [15, p. 189]. D**e asemenea, era prezentă cuvântului "adevăr", dreptatea presupunând a spune tot timpul** ***adevărul. Dreptatea mai poate fi înțeleasă și ca respectarea legilor și regulilor dintr-un stat. De asemenea, tot în filosofia antică, natura umană ar fi incompatibilă cu dreptatea. Din acest motiv, unii considerau că un om poate fi cu adevărat drept doar dacă este credincios.***

*Dreptate absolută înseamnă că un om cu anumite fapte să fie considerat drept peste tot. Totuși, în societatea actuală termenul de "****dreptate" este doar unul relativ. Ceea ce este drept pentru unii este considerat "ne-drept" pentru alții. Pentru unii a fi drept înseamnă a respecta strict legile țării.***

Filosoful J. J. Rousseau, susține că *originea dreptăţii* a fost căutată fie *în individ* – un sentiment înnăscut în conştiinţa umană, care-i conduce toate acţiunile [18, p.214]. Prin el, indivizii participanţi îşi pun în comun drepturile şi libertatea şi se supun voinţei generale rezultate din însumarea tuturor membrilor întregului. Astfel, fiecare decide atât pentru sine, cât şi pentru ceilalţi, în egală măsură: libertatea şi dreptatea îmi aparţin în măsura în care aparţin şi celorlalţi.

Legile, ca expresie condensată a voinţei indivizilor, urmăresc, firesc, dorinţa indivizilor, şi anume, respectarea libertăţii şi a dreptăţii.

Dreptatea se stabileşte prin lege; legea este stabilită prin *voinţă generală,* iar voinţa generală este *expresia sumei voinţei indivizilor*. Printr-o altă opinie, *dreptatea* este o consecinţă a relaţiei inextricabile *individ-societate* – un rezultat al dorinţei indivizilor de a pedepsi pe cei care încalcă regulile prescrise de societate [12, p.65].

Pentru Mill, sentimentului dreptăţii îi lipseşte puritatea. Izvorât din dorinţa de a pedepsi pe cei care încalcă regulile, el este transformat, prin aplicarea universală în societate, în *regulă de conduită necesară realizării binelui umanităţii.* Astfel, singurul rol al societăţii este acela de a asigura un cadru legal în care cei care încalcă regulile să fie pedepsiţi; altfel spus, singurul drept al societăţii este acela de a se proteja şi de a proteja pe indivizi de încălcări ale regulilor. *Dreptul individului* este ceva ce este protejat de societate împotriva imixtiunii nedrepte a celorlalţi. *Ideea de dreptate,* ca regulă de conduită, are un puternic caracter moral. Aceasta pentru că sunt fixate exigenţe morale care asigură un spaţiu inviolabil, propriu unui singur individ. Iar acest drept este protejat de către societate în numele bunăstării sau utilităţii generale. Dreptatea se realizează în vederea conservării drepturilor omului; ea se bazează pe sentimentele sociale ale umanităţii şi tinde către *utilitatea generală.* Dreptatea sau protejarea de către societate a drepturilor indivizilor este justificată întrucât asigură eficienţa, creşterea avantajelor[12, p.66].

Răspunsurile referitoare la originea dreptăţii nu reprezintă însă soluţii pentru *problematica formei de dreptate* care să asigure atât libertatea individului, cât şi egalitatea în drepturi şi şanse. Faţă de formele nocive ale dreptăţii ca egalitarismul (nivelare şi uniformizare a nevoilor şi a retribuţiei omului), se propune însă o teorie a dreptăţii care, pornind de la principiul egalităţii în sferele de libertate ale indivizilor, acceptă inegalităţile în măsura în care conduc către avantajul tuturor.

”Dreptatea este virtutea de căpătâi a unei societăți, menționează John Rawls, și așa cum o teorie - oricâte alte calități ar

avea ea - va trebui să fie respinsă ori cel puțin revizuită dacă nu este adevărată - tot așa legile și instituțiile dintr-o societate - oricâte calități ar avea ele - vor trebui părăsite ori cel puțin schimbate dacă nu sunt drepte" [17, p.34]. Teoria lui Rawls constituie, astfel, un compromis între cea mai largă libertate posibilă şi cel mai compensatoriu grad de egalitate pentru indivizi [17, p.35].

Echitatea apare astfel drept conceptul fundamental pentru dreptate care garantează, pe de o parte, posibilitatea ca mai multe persoane să ajungă la un *acord* şi, pe de altă parte, corectitudinea distribuirii bunurilor între indivizii participanţi la un astfel de acord. Astfel, principiile dreptăţii stabilite de indivizii lipsiţi de orice cunoştinţe despre avantajele şi dezavantajele viitoare vor urmări nu atât mărirea avantajelor, ci strict limitarea, restricţia asupra distribuirii drepturilor şi datoriilor [17, 35].

Autorul Rawls recunoaște două principii ale dreptății: primul principiu ***al dreptăţii va circumscrie limitele libertăţii: cea mai largă libertate este cea similară cu a celorlalţi; prin cel de-al doilea principiu inegalităţile sunt acceptate doar în măsura în care conduc la avantajul egal al tuturor care participă la astfel de inegalităţi. Teoria lui Rawls, prin considerarea echităţii ca element intermediar între libertate şi dreptate, se bazează totuşi pe un postulat: acela că indivizii, într-o situaţie originară, se vor comporta raţional şi moral [17, 35-36].***

Egalitatea este un concept conex cu dreptatea, susține și autorul Th. Nagel, aparent formele de egalitate ar fi suficiente pentru crearea unui mediu social în care dreptatea să se manifeste deplin. Este un loc comun că egalitatea, sub toate formele ei (politică, juridică, socială şi economică), există sub formă de concepte, dar realitatea este cu totul alta, aceste condiţii formale sunt compatibile cu mari şi substanţiale inegalităţi. Conceptul de egalitate nu oferă perspectiva reală, realizabilă, cum nici conceptul de dreptate nu este reductibil la o uniformizare privind drepturile şi libertăţile fundamentale şi, mai ales, a retribuţiilor materiale [13, p.165].

Din cele menționate, constatăm că *libertatea,* ca posibilitate de mișcare în spaţiu şi timp, atât ca fenomen natural, cât şi ca stare socio-umană, a constituit, la fel, dintotdeauna subiect de maximă preocupare atât pentru filozofie, religie şi, nu în ultimul rând, pentru ştiinţele socio-politice şi juridice, sens în care cele mai luminate minţi ale tuturor timpurilor au contribuit prin ideile lor, adesea contradictorii, la potenţarea cu noi şi generoase valenţe ale conţinutului conceptului de libertate.

În doctrina juridică s-a afirmat că, din punct de vedere juridic, *dreptul* este o *libertate,* iar *libertatea* este un *drept,* iar între cei doi termeni nu există deosebiri de natură juridică [8, p.154]. Evoluţia libertăţilor, în contextul mai larg al evoluţiei politice şi sociale a avut ca rezultat cristalizarea conceptului de drept, concept cu un conţinut şi semnificaţii juridice complexe.

Individul, fiinţa umană, este valoare şi purtătoare de valori juridice; el este subiect de drept, deci titular de drepturi şi obligaţii juridice. Această calitate este reflectată în conceptul juridic de capacitate juridică şi ea exprimă aptitudinea de a avea în temeiul legii şi de a exercita în limitele ei, drepturi şi obligaţii imanente fiinţei umane [6, p.15]. În această opinie, dreptul subiectiv reprezintă conceptul juridic cu ajutorul căruia a fost definită poziţia omului în societate, precum şi relaţia individ - stat.

În condiţiile societăţii contemporane, caracterizată printr-o complexitate accentuată a relaţiilor dintre indivizi, pe de o parte, respectiv a relaţiilor dintre individ şi societate, pe de altă parte, raporturi care au o dinamică atât internă, cât şi externă în permanentă creştere, oamenii nu mai solicită doar simpla reglementare a libertăţii, ci ei solicită măsuri juridice eficiente pentru garantarea participării la libertate, ceea ce presupune existenţa cât mai multor garanţii juridico-statale pentru drepturi şi libertăţi, pentru libertatea personală în particular.

Libertatea, în accepţiunea sa generală, priveşte capacitatea oamenilor de a acţiona fără oprelişti şi este o valoare socială

inestimabilă, dat fiind că ea conferă posibilitatea valorificării tuturor însuşirilor, atributelor, intereselor şi aspiraţiilor legitime şi raţionale ale fiinţei umane, în limitele admise de lege. Pe de altă parte, libertatea presupune şi responsabilitate asumată de către fiecare individ în parte, în aşa fel încât limitele ce se impun pentru fiecare libertate personală în parte, necesare pentru o bună funcţionare a societăţii, să fie admise şi respectate de toţi indivizii.

Însă, nu putem confunda libertatea la modul generic cu libertatea politică şi socială sau cunoţiunea de libertate individuală. Vom rămâne, având în vedere specificul domeniului, pe care-l abordăm, cel despre libertatea individuală.

Referitor la caracterul democraţiei ateniene din acea perioadă – acela de a fi un regim al *libertăţii individuale* şi al toleranţei, Pericle spunea: „Noi ne guvernăm în spiritul libertăţii, libertate ce se regăseşte în relaţiile noastre de zi cu zi, din care lipseşte neîncrederea" [14, p.2].

Platon vorbeşte despre libertate în sensul că aceasta va exista numai atunci când, prin intermediul educaţiei, conducătorul înţelept, cu necesitate filosof, va instaura dreptatea în cetate. În acest fel, statul va asigura oamenilor cea mai mare libertate. Platon susţine ideea domniei legii, problema apare atunci când aceasta capătă un rol exacerbat, depăşind limitele reprezentate de libertatea individuală a cetăţenilor [15, 174].

După marele filosof, înţelege libertatea ca necesitate de a fi membru supus al statului, o necesitate conştientizată. Dacă individul uman nu conştientizează că singura sa şansă de a fi fericit este să se supună cetăţii, atunci el nu va fi niciodată liber. De aceea, pentru Platon, subordonarea individului de către stat este premisa libertăţii acestuia [15, p.175].

La Aristotel, conceptul de libertate nu este cercetat în sens juridic, ci, mai degrabă, în sens filosofic. Aristotel vorbeşte despre libertate ca scop final al acţiunii umane în contingent, în realitate. Omul, înzestrat în fiinţa sa cu capacitatea şi impulsul de a se

desăvârşi pe sine, trebuie să îşi orienteze toate eforturile către sine, către propria fiinţă, pentru a se descoperi într-un plan superior, pentru a ajunge la autocunoaştere, care nu este altceva decât fericirea supremă, atingerea Divinului, adică libertatea [16, p.40-43].

Sofiştii au contribuit la evoluţia unei concepţii despre societate care pune accentul pe individ, iar nu pe stat, lucru foarte important pentru conturarea libertăţii individuale, având în vedere faptul că scopul organizării sociale este extrem de relevant pentru garantarea libertăţii şi siguranţei.

Libertatea persoanei este unul dintre drepturile înscrise în textele medievale, de exemplu, în *Magna Charta Libertatum*, constituia „un sistem bazat pe principiul checks and balances, care conferea monarhiei puterea de care avea nevoie, dar care nu-i permitea însă unui tiran sau unui nebun să folosească greşit puterea sau să facă abuz de ea“. Magna Charta declară că niciun om liber „nu va fi arestat sau întemniţat [...] sau declarat în afara legii [decât] prin judecată legală [...] sau în conformitate cu legea ţării“ [3]. Acest document a fost urmat de altele, ca: "*Petition of Rights*" (1628) și "*Habeas Corpus Act*" (1679) în Anglia, care urmăreau îngrădirea absolutismului monarhic şi afirmarea libertăţii individului, iar în S.U.A. de "*Bill of Rights*" (Virginia 1776) şi Declaraţia de independenţă a S.U.A. de la 4 iulie 1776.

James Buchanan susţine că „libertatea individuală devine obiectul dominant al politicii sociale, nu ca un element instrumental în atingerea fericirii economice sau culturale şi nu ca vreo valoare superioară metafizică, ci mult mai simplu, ca o consecinţă necesară a unei metodologii individualist-democratice" [4].

După J. P. Sartre spunea, că „omul este condamnat să fie liber. Condamnat pentru că nu el s-a creat pe sine însuşi şi deoarece este responsabil de tot ceea ce face" [19, p.36-37].

Autorul Constantin Dissescu apreciază că dreptul reprezintă o *reglementare a libertăţilor*, reţinând că problema fundamentală a organizării sociale stă în armonizarea libertăţilor, în coexistenţa lor,

legea fundamentală reglementând şi garantând aceste libertăţi [7, p.440-441].

În opinia lui C. Stere, toate libertăţile, (…) izvorăsc dint-un singur principiu superior – principiul de inviolabilitate a personalităţii care prin sine însuși afirmă respectul demnităţii umane. Conform acestui principiu legea consideră o fiinţă umană sacră şi inviolabilă doar in virtutea faptului că este fiinţă omenească. Principiul dat este incompatibil cu sclavagismul şi robia, cu supunerea la chinuri şi înjosirea fiinţei in scopul descoperirii unei crime [9, p.8].

„Nu există libertate absolută a omului, spunea profesorul M. Iliade, ci libertate înseamnă putința de a alege, de a alege între mai multe posibilități, adică înainte ca faptul să se fi întâmplat. (...) Omul nu este liber să facă ce vrea el. Libertatea își are limitele ei, care sunt indicate de natura omului. Într-o societate normală nu se încercuiește niciodată libertatea individuală pentru simplul motiv că societatea normală este singura lege naturală pentru indivizii din lăuntrul ei. Există însă întotdeauna o încercuire a libertății individuale, există, cu alte cuvinte un conflict atunci când societatea nu este normal constituită, atunci când individul crește peste limitele lui firești și devine un element de anarhie, un element de tulburare a echilibrului dinlăuntrul societății”[8, p. 155].

Aceste confirmări le regăsim în cuprinsul Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului, în Pactul ONU privitor la drepturile civile şi politice: ” *Toate fiintele umane se nasc libere si egale in drepturi si in demnitate. Ele sunt inzestrate cu ratiune si constiinta si trebuie sa se comporte unele fata de celelalte in spiritul fraternitatii…”*.

Și în Convenţia europeană a drepturilor omului (1950), sunt înscrise interdicţia sclaviei, a muncii forţate, a reţinerii, arestării sau detenţiei, cu excepţia situaţiilor legale. Pe lângă faptul că art. 5 declară dreptul la libertatea individuală, el mai are și scopul de „(b) a defini cercul situaţiilor în care acest drept poate fi limitat prin exerciţiul puterii coercitive a statului, și (c) a elabora condiţiile

esenţiale care trebuie observate pentru ca [exercitarea puterii coercitive] a statului să se încadreze în limitele legii".

Libertatea individuală este una din valorile fundamentale protejate de Convenţia europeană a drepturilor omului, impunând, din cauza importanţei sale, un control riguros din partea Curţii Europene a Drepturilor Omului cu privire la oricare măsură care ar putea aduce atingere acestei valori [2, p.101].

Constitutia Republicii Moldova statuează faptul că "libertatea individuală şi siguranţa persoanei sunt inviolabile" (art. 25 alin. (1)). *Libertatea individuală* priveşte libertatea fizică a persoanei, dreptul său de a se comporta şi de a se mişca liber, de a nu fi ţinută în sclavie, de a nu fi reţinută, arestată sau deţinută decît în cazurile şi după formele expres prevăzute de lege.

Pot intra în conflict dreptatea şi libertatea individuală? Pentru a răspunde acestei întrebări "nimic nu trebuie considerat inevitabil", susținea Em. Kant. De noi depinde ceea ce va fi şi anume de fiecare individ, cu toate că nici un individ separat nu decide cursul istoriei" [11, p.187]. Una dintre experienţele umane fundamentale este experienţa constrângerii. Existenţa oamenilor este, într-o mare măsură, o permanentă confruntare cu diverse feluri de constrângeri.

Evoluţia spirituală a umanităţii a acordat treptat un loc tot mai important constrângerilor morale. În acelaşi timp, credinţa religioasă, statornică, de multe milenii, a vieţii individului şi comunităţii, a exercitat neîncetat constrângeri specifice. La nivel intelectual, dezvoltarea unor sisteme de gândire bazate pe simboluri abstracte a creat constrângeri logice şi conceptuale. Experienţa acestor constrângeri i-a pus pe oameni în contact cu necesitatea, cu ceea ce este obligatoriu, cu ceea ce limitează libertatea [10].

În acest context menționăm că textul art. 25 din Constituție (1994) clarifică faptul că libertatea persoanei poate fi restrânsă de către stat, deși doar în cazurile prevăzute de lege. Deci unele forme de privare a libertății sunt permise, iar altele nu. Art. 25 interzice privațiunea arbitrară și ilegală a persoanei.

Prevederile alin. (2)-(6) din art. 25 din Constituţie enumeră condiţiile esenţiale care urmează a fi respectate în procedura de urmărire penală. Astfel, art. 25 reglementează condiţiile în care se pot realiza percheziţii, reţineri, arestări. Toate aceste măsuri sunt permise numai în cazurile şi cu procedura prevăzută de lege.

Codul de Procedura penală al Republicii Moldova (2003) instituie condiții cerute de lege pentru legalitatea retinerii ori arestării unei personae (Titlul V)**.** Atât arestarea cât și reținerea aduc atingere libertății individuale și ele se pot aplica numai atunci când există motive legale, pe care persoana are dreptul să le cunoască. Dacă motivele legale care au au dus la procedura de arestare a persoanei au dispărut, în mod obligatoriu aceasta va fi eliberată.

În Codul Penal (2002) și Codul de Procedură Penală sunt prevăzute măsuri legale de protecție în e*xtenso* a dreptului la libertate. Privarea ilegală de libertate (art. 166 CP al RM) reprezintă o infracțiune care restrictionează posibilitatea persoanei de a se deplasa și acționa conform voinței și intereselor sale, care-i sunt ocrotite de lege. Infracțiunea aceasta se poate realiza prin două modalități; printr-o acțiune, făptuitorul inchizând persoana într-o încăpere, impiedicându-I deplasarea, sau printr-o inacâiune în cazul nepunerii în libertate a persoanei lipsită de libertate în mod legal, dupî încetarea cauzei care a determinat luarea măsurii respective.

Generalizând cele expuse menționăm că dreptul la libertate reprezintă dreptul de a transpune în practică toate insușirile, atributele, interesele și dorințele raționale și legitime ale omului, singura limită fiind aceea a legii, cu respectul datorat aceluiași drept recunoscut semenilor sai. Dreptul la libertate este garantat fiecărei persoane și prezintă numeroase aspecte: dreptul la libertate morală sau psihică, dreptul la libertate fizică sau de mișcare, dreptul la inviolabilitatea domiciliului, a corespondenței, s.m.d.

Dreptatea este cea dintâi virtute a instituțiilor sociale, așa cum este adevărul pentru sistemele de gândire. Fiecare persoană posedă o inviolabilitate întemeiată pe dreptate și pe care nu o poate nesocoti

nici chiar bunăstarea societății ca întreg. Din acest motiv, dreptatea contestă faptul că pierderea libertății pentru câțiva poate fi justificată dacă duce la un bine mai mare pentru ceilalți. Prin urmare, într-o societate dreaptă, libertățile conferite de poziția de egalitate în drepturi a cetățenilor (*equal citizenship*) sunt considerate ca de la sine înțelese; drepturile garantate de dreptate nu sunt subiect al târguielii politice sau al calculelor legate de interesele sociale.

Minimalizarea constrângerilor (restricțiilor, barierelor, limitelor, obligațiilor, interdicțiilor etc.), ce stau în calea spre soluționarea problemei libertății în societățile post-totalitare, poate fi obținută în condițiile unei autentice democrații, printre ”instrumentele” esențiale ale căreia notăm statul de drept și legitimitatea.

Bibliografie

1. Aristotel, Politica, Editura IRI, Bucureşti, 2001.
2. Bogdan D., Selegean M. Drepturi şi libertăţi fundamentale în jurisprudenţa Curţii Europene a Drepturilor Omului. București: All Beck, 2005.
3. British Library, Treasures in full Magna Carta, pe http://www.bl.uk/treasures/magnacarta/ basics/basics.html.
4. Bucha J. British Library, Treasures in full Magna Carta, pe http://www.bl.uk/treasures/ magnacarta/basics/basics.html.nan, Limitele libertăţii.
5. Buchanan J. M. Limitele libertății ”Între anarhie şi Leviathan” (Traducere de Liviu Papuc). București: Institutul european, 1997.
6. Deleanu I. Drepturile subiective şi abuzul de drept. Cluj-Napoca: Dacia, 1998.
7. Dissescu C. Dreptul constituţional. București: Ed. Librăriei SOCEC-Co, Societate anonimă, 1915.
8. Drăganu T. Declaraţiile de drepturi ale omului şi repercusiunile lor în dreptul internaţional public. București: Lumina Lex, 1998.

9. Grecu R. Constantin Stere despre dreptul la libertatea individuală. În: Avocatul poporului, 4, 2009.
10. Justitia nihil expetit praemii (Cicero) - Dreptatea nu aşteaptă răsplată http://jrbucurfloriang abriel.blogspot.md/2010/07/dreptatea-vs-libertatea-individuala.html
11. Kant Em. Religia doar în limitele raţiunii. (Traducere de Radu Gabriel Parvu). Bucureşti: Humanitas, 2013.
12. Mill J. St. Utilitarismul (traducere de V. Mureşan). Selecţia Filozofie-Societate Bucureşti: Ed. Alternative. 1994.
13. Nagel T. Veşnice întrebări. Bucureşti All, 2004.
14. Nemo Ph. Histoire des idées politiques dans l'Antiquité et au Moyen Age, Presses Universitaires de France, Paris, 1998.
15. Platon, Republica, Editura IRI, Bucureşti, 1999.
16. Popa N., Dogaru I., Dănişor Gh., Dănişor D. C. Filosofia dreptului. Marele curente. Bucureşti: Beck, 2010.
17. Rawls J. O teorie a dreptăţii. Iaşi: Universitatea "A.I. Cuza", 2012.
18. Rousseau J. J. Despre contractul social sau Principiile Dreptului Politic (Traducere de N. Daşcovjci). Bucureşti: Mondero, 2007.
19. Sartre J. P. L'existentialisme est un humanism. Paris: Ed. Nagel, 1964.